

TA'LIM JARAYONIDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUVNING
SAMARADORLIGI

Xasanov Nurmuhammad Xaydarali o'g'li

Best Publication MCHJ rahbari

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati, nazariy asoslari va amaliy samaradorligi tahlil qilindi. Kompetensiyaviy yondashuvning an'anaviy bilim berish usullaridan farqi ko'rsatildi, uning o'quvchi va talabalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi o'rni aniqlandi. Ta'lim tizimida ushbu yondashuvni joriy etishning asosiy tamoyillari va shartlari o'rganildi. Maqolada kompetensiyaviy yondashuvning zamonaviy ta'lim standartlari bilan uyg'unligi asoslab berildi hamda uning ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyati yoritildi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuv, ta'lim samaradorligi, bilim, ko'nikma, malaka, shaxsiy rivojlanish, zamonaviy ta'lim, ta'lim sifati, metod.

Annotation: This article analyzes the essence, theoretical foundations, and practical effectiveness of the competency-based approach in the educational process. The differences between the competency-based approach and traditional knowledge-transfer methods are highlighted, and its role in developing independent thinking skills among students is determined. The main principles and conditions for implementing this approach in the education system are studied. The article substantiates the compatibility of the competency-based approach with modern educational standards and reveals its significance in improving the quality of education.

Keywords: competency, competency-based approach, educational effectiveness, knowledge, skills, abilities, personal development, modern education, quality of education, method.

Аннотация: В данной статье анализируются сущность, теоретические основы и практическая эффективность компетентностного подхода в образовательном процессе. Раскрываются различия между компетентностным подходом и традиционными методами передачи знаний, определяется его роль в развитии самостоятельного мышления учащихся. Изучаются основные принципы и условия внедрения данного подхода в систему образования. В статье обосновывается совместимость компетентностного подхода с современными образовательными стандартами и раскрывается его значение в повышении качества образования.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, эффективность образования, знания, умения, навыки, личностное развитие, современное образование, качество образования, метод.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ta'lim tizimiga qo'yiladigan talablar tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda nafaqat bilim egallash, balki o'sha bilimlarni hayotda qo'llay olish, turli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila bilish hamda ijtimoiy jarayonlarga faol ishtirok eta

olish ko'nikmalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli an'anaviy ta'lim tizimida mavjud bo'lgan faqat bilim uzatishga yo'naltirilgan yondashuv o'rniga yangi, samarali va shaxs rivojlanishiga xizmat qiladigan yondashuvlarni joriy etish zarurati yuzaga keldi.

Kompetensiyaviy yondashuv aynan shunday ehtiyojga javob sifatida ta'lim nazariyasi va amaliyotiga kirib keldi. Bu yondashuv ta'lim oluvchini tayyor bilim oluvchi sifatida emas, balki bilimlarni o'zi quruvchi, tahlil qiluvchi va hayotga tatbiq etuvchi faol shaxs sifatida ko'radi. Kompetensiyaviy yondashuvda bilim, ko'nikma va malakalar bir-biridan ajratilmagan holda yaxlit tizim sifatida shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va davlat ta'lim standartlarida o'quvchi va talabalarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan maqsadlar belgilab qo'yilgan. Bu esa ushbu mavzuni ilmiy jihatdan o'rganish va tahlil qilishni dolzarb masalaga aylantiradi.

ASOSIY QISM

"Kompetensiya" tushunchasi lotincha "competere" so'zidan olingan bo'lib, "mos kelmoq", "qodir bo'lmoq" degan ma'noni bildiradi. Ta'lim nazariyasida bu tushuncha XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab keng qo'llanila boshlandi. Dastlab bu atama mehnat bozori va kasbiy tayyorgarlik sohasida ishlatilgan bo'lsa, keyinchalik umumta'lim tizimiga ham tatbiq etildi.

Taniqli nemis pedagogi va olimi Franz Weinert kompetensiyani shaxsning muayyan vaziyatda muammolarni hal qila olish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning uyg'un majmui sifatida ta'riflagan. Uning fikricha, kompetensiya faqat nazariy bilimni emas, balki o'sha bilimni amalda qo'llay olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Bu ta'rif kompetensiyaviy yondashuvning mohiyatini to'liq aks ettiradi.

Golland olimi Wim Westera esa kompetensiyani dinamik tushuncha sifatida baholaydi. Uningcha, kompetensiya vaqt o'tishi bilan o'zgarib, rivojlanib boradi va u shaxsning hayot tajribasi, ta'lim olishi hamda ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu nuqtai nazardan kompetensiya bir martalik natija emas, balki uzluksiz rivojlanish jarayoni mahsulidir.

O'zbek pedagog olimi Saidahrur G'ulomov o'z tadqiqotlarida kompetensiyani shaxsning hayotiy va kasbiy faoliyatga tayyorgarligi darajasini ko'rsatuvchi ko'rsatkich sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, kompetensiyaviy yondashuv ta'limni hayotga yaqinlashtiradi va o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga keng yo'l ochadi.

Shunday qilib, kompetensiya tushunchasi turli ilmiy maktablar tomonidan har xil talqin qilinsa-da, barcha tadqiqotchilar bir fikrda birlashadi: kompetensiya bilim, ko'nikma va malakaning yaxlit birligi bo'lib, amaliy hayotda qo'llanilgandagina o'z qiymatini namoyon etadi.

Kompetensiyaviy yondashuvning an'anaviy yondashuvdan farqi

An'anaviy ta'lim tizimida asosiy e'tibor bilim miqdoriga qaratiladi. O'qituvchi tayyor bilimni o'quvchiga uzatadi, o'quvchi esa uni eslab qolishga harakat qiladi. Bunday yondashuvda o'quvchining mustaqil fikrlashi, bilimni tahlil qilish va sintez qilish qobiliyati ikkinchi o'ringa surila boshlaydi. Natijada o'quvchi katta hajmdagi nazariy bilimga ega bo'lishi mumkin, lekin ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olmasligi mumkin.

Kompetensiyaviy yondashuvda esa maqsad boshqacha tarzda belgilanadi. Bu yondashuvda o'quvchi o'z bilimni qurishda faol ishtirokchi sifatida qaraladi. Bilimlar mavhum shaklda emas, balki aniq hayotiy vaziyatlar, muammolar va loyihalar orqali o'zlashtiriladi. Bu usulda o'rganilgan bilim esda qolishi osonroq va uni amalda qo'llash samaradorroq bo'ladi.

Jadval ko'rinishida ushbu ikki yondashuvning asosiy farqlari quyidagicha ifodalanadi:

An'anaviy yondashuvda o'qituvchi markazda turadi va u asosiy bilim manbai hisoblanadi.	Kompetensiyaviy yondashuvda esa o'quvchi markazga qo'yiladi, o'qituvchi esa yo'llovchi va maslahatchi vazifasini bajaradi
An'anaviy yondashuvda o'quv materiali tayyor holda taqdim etiladi.	Kompetensiyaviy yondashuvda esa o'quvchi muammolarni mustaqil hal qilish orqali bilimga ega bo'ladi.
An'anaviy yondashuvda baholash asosan yozma imtihonlar va testlar orqali amalga oshiriladi.	Kompetensiyaviy yondashuvda esa baholash ko'p qirrali bo'lib, loyihalar, amaliy topshiriqlar va kuzatishlarni ham o'z ichiga oladi.
An'anaviy yondashuvda muvaffaqiyat mezonlari sifatida bilimni eslab qolish va to'g'ri takrorlash ko'riladi.	Kompetensiyaviy yondashuvda esa muvaffaqiyat mezonlari sifatida bilimni yangi vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyati hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvning asosiy tamoyillari

Kompetensiyaviy yondashuv bir qator muhim tamoyillarga asoslanadi. Bu tamoyillar yondashuvning nazariy poydevorini tashkil etadi va amaliy joriy etish uchun yo'riqnoma vazifasini o'taydi.

— shaxsga yo'naltirilganlik. Har bir o'quvchi yoki talaba o'ziga xos shaxs sifatida tan olinadi. Uning qobiliyati, qiziqishi va o'rganish sur'ati hisobga olinadi. Ta'lim jarayoni o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtiriladi.

— faoliyatga asoslanganlik. Bilimlar faqat nazariy ma'ruzalar orqali emas, balki amaliy faoliyat, loyihalar, muammoli vaziyatlar va muloqotlar orqali o'zlashtiriladi. O'quvchi passiv tinglovchi emas, faol ishtirokchi sifatida ta'lim jarayonida qatnashadi.

— natijaga yo'naltirilganlik. Ta'lim jarayonida faqat o'quv dasturini o'tish emas, balki o'quvchida aniq kompetensiyalarni shakllantirishga erishish maqsad qilib qo'yiladi. Har bir dars, mavzu va kurs oxirida o'quvchi qanday kompetensiyaga ega bo'lishi oldindan aniqlanadi.

— uzluksizlik va ketma-ketlik. Kompetensiyalar bir bosqichda emas, balki ta'lim jarayoni davomida bosqichma-bosqich shakllantiriladi. Quyi sinfda boshlangan kompetensiya yuqori sinflarda yanada chuqurroq va murakkab darajada rivojlantiriladi.

— integratsiyalashganlik. Turli fanlar o'rtasidagi aloqalar mustahkamlanadi. Kompetensiyalar faqat bir fan doirasida emas, balki bir nechta fan va hayotiy tajribaning birgalikdagi ta'sirida shakllanadi.

Kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim samaradorligiga ta'siri

Kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim samaradorligiga ta'siri bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi.

Birinchidan, o'quvchilarning bilimni mustaqil o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishi ortadi. Chunki ushbu yondashuvda o'quv jarayoni o'quvchining shaxsiy tajribasi va qiziqishlari

bilan bog'liq holda tashkil etiladi. O'quvchi bilimni o'z ehtiyoji uchun zaruriy narsa sifatida idrok etadi va shu tufayli uni o'rganishga ko'proq rag'bat sezadi.

Ikkinchidan, egallangan bilimlarni unutmazlik darajasi oshadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, faol ishtirok orqali o'zlashtirilgan bilimlar passiv tinglab o'rganilgan bilimlardan ancha uzoq vaqt xotirada saqlanib qoladi. Kompetensiyaviy yondashuvda bilimlar amaliy faoliyat bilan bog'liq holda o'rganiladigan bo'lgani uchun ular esda qolishi mustahkamroq bo'ladi.

Uchinchidan, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Kompetensiyaviy yondashuvda o'quvchilar taqdim etilgan ma'lumotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni tahlil qiladi, savol beradi, turli nuqtai nazarlarni solishtiradi va o'z xulosasini shakllantiradi. Bu esa zamonaviy hayotda juda zarur bo'lgan tanqidiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini taraqqiy ettiradi.

To'rtinchidan, o'quvchilarning hamkorlik va muloqot ko'nikmalari boyiydi. Kompetensiyaviy yondashuvda guruh ishlari, loyiha faoliyati va muammoli vaziyatlar tez-tez qo'llaniladi. Bunday sharoitda o'quvchilar o'zaro fikr almashishni, hamkorlik qilishni va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rganadi.

Beshinchidan, o'quvchi hayotga ko'proq tayyor bo'lib yetishadi. An'anaviy tizimda bilim va hayot o'rtasida ko'pincha uzilish mavjud bo'ladi. Kompetensiyaviy yondashuvda esa ta'lim hayotiy vaziyatlar bilan chambarchas bog'lanadi, shu tufayli o'quvchi maktab va oliy o'quv yurtini tugatgach, ishchi yoki ijtimoiy hayotga tezroq moslasha oladi.

O'zbekiston ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi

O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida kompetensiyaviy yondashuvga alohida e'tibor qaratilmoqda. Amalga oshirilgan ta'lim sohasidagi islohotlar doirasida o'quv dasturlari va davlat ta'lim standartlari qayta ko'rib chiqildi hamda ularda o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan yangi maqsad va vazifalar belgilandi.

Maktab ta'limida fanlarga oid kompetensiyalar bilan bir qatorda umumiy (kasblararo) kompetensiyalar ham joriy etildi. Bularga muloqot kompetensiyasi, ma'lumotlar bilan ishlash kompetensiyasi, hamkorlik kompetensiyasi, muammolarni hal qilish kompetensiyasi va o'z-o'zini boshqarish kompetensiyasi kabilar kiradi.

Oliy ta'limda esa Bolonya jarayoniga qo'shilish bilan bog'liq islohotlar doirasida ta'lim natijalari kompetensiya ko'rinishida ifodalana boshlandi. Har bir ta'lim dasturining bitiruvchisi qanday bilimlarga, ko'nikmalarga va malakaga ega bo'lishi lozimligi aniq belgilab qo'yildi.

Biroq kompetensiyaviy yondashuvni to'liq joriy etish yo'lida hali bir qancha muammolar mavjud. O'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini yangi yondashuvga moslashtirish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va baholash tizimini takomillashtirish kabi masalalar hal etilishini kutmoqda. Shuningdek, ota-onalar va jamoatchilik o'rtasida kompetensiyaviy yondashuv to'g'risida tushuncha va bilimlarni oshirish ham muhim vazifa sifatida turibdi.

XULOSA

Amalga oshirilgan tahlillar va ko'rib chiqilgan nazariy manbalarga asoslanib, quyidagi xulosalar chiqarildi:

- kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta'lim tizimining ehtiyojlariga to'liq javob beradigan va shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan samarali ta'lim falsafasi ekanligi asoslab berildi.

- kompetensiyaviy yondashuv an'anaviy bilim uzatish usulidan tubdan farq qilishi aniqlandi. Ushbu yondashuvda bilim, ko'nikma va malaka yaxlit tizim sifatida shakllantiriladi hamda o'quvchi faol ishtirokchi sifatida ta'lim jarayoniga jalb etiladi.

- kompetensiyaviy yondashuvning ta'lim samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bir qator yo'nalishlar bo'yicha isbot qilindi. Xususan, o'qishga qiziqishning oshishi, bilimlarning mustahkam o'zlashtirilishi, tanqidiy fikrlashning rivojlanishi va hayotiy tayyorgarlikning mustahkamlanishi shu ta'sirlar jumlasiga kiradi.

- O'zbekiston ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv bosqichma-bosqich joriy etilayotgani, biroq uning to'liq amaliyotga tatbiq etilishi uchun o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va baholash tizimini takomillashtirish zarur ekanligi ko'rsatildi.

Kelgusida ushbu yondashuvni yanada samarali joriy etish uchun ta'lim muassasalari va davlat organlari hamkorligida kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Weinert, F. E. Concept of Competence: A Conceptual Clarification. — In: D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and Selecting Key Competencies*. — Seattle: Hogrefe & Huber Publishers, 2001. — B. 45–65.

2. Westera, W. Competences in Education: A Confusion of Tongues // *Journal of Curriculum Studies*. — 2001. — Vol. 33, № 1. — B. 75–88.

3. Rychen, D. S., Salganik, L. H. *Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society*. — Göttingen: Hogrefe & Huber Publishers, 2003. — 224 b.

4. Hutmacher, W. *Key Competencies for Europe. Report of the Symposium*. — Berne: Council for Cultural Co-operation, 1997. — 72 b.

5. G'ulomov, S. S. *Ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning ilmiy-nazariy asoslari*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. — B. 89–104.

6. Yo'ldoshev, J. G'. *Pedagogik texnologiyalar va kompetensiyaviy ta'lim*. — Toshkent: O'qituvchi, 2017. — B. 112–130.

7. Hasan, A. Lifelong Learning and the Emerging World of Work // *Prospects: Quarterly Review of Comparative Education*. — UNESCO, 2012. — Vol. 42, № 1. — B. 7–21.

8. Muñoz-Repiso, A. G. V., Tejedor, F. J. T. *Competency-based Education and Its Implications for Curriculum Design // Education and Training*. — 2018. — Vol. 60, № 6. — B. 575–587.

9. Xoliqov, A. A. *Pedagogik mahorat*. — Toshkent: O'qituvchi nashriyot-matbaa birlashmasi, 2011. — B. 67–80.

10. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2020. — 32 b.